

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA CXXI

Odjeljenje za književnost i lingvistiku ANUBiH
Knjiga 10

NAUČNI SKUP

KNJIŽEVNO DJELO
ĆAMILA SIJARIĆA

Uredili
Zdenko Lešić
Juraj Martinović

SARAJEVO 2003

ĆAMILOVI PUTOPISI

Tvrtko Kulenović

Naslov ovog teksta upućuje očigledno na izvjestan lični, intiman, intimizirajući odnos prema piscu, ali taj stav, dakako, nije cilj nego sredstvo u nastojanju da se odgovori na neka pitanja u vezi sa Ćamilovim shvatanjem putopisa, pa preko toga i sa shvatanjem književnosti uopšte.

Kad je Mak Dizdar objavio u časopisu "Život" moj putopisni tekst "Dubrovnik", hvalio je u njemu jednu epizodu u kojoj je mlada žena Dubrovčanka, za trenutak sletjela na plažu Danče da se okupa, zatim se isto tako na brzinu tuširala, a voda se slivala niz njene ruke kao muzika. Ćamil Sijarić, koji je isti tekst objavio u svojoj rubrici "Zapisi" na Radio Sarajevu, govorio je o tome kako je puno istorije stalo u taj relativno kratak tekst, i nije mu bilo bitno što je ta istorija ispreturana u jednom poetskom rukopisu, nego jednostavno što je toliko ima. Istina, jednom drugom prilikom, kad je u pitanju bio opis portala jedne gotske katedrale, sa svim onim ljudima raznih profesija i profila natrpanim oko njega, rekao je: "Dobro bi bilo da je malo više živih ljudi iz tog doba, pa makar ih ti i izmislio".

Doba je vrlo bitna riječ za Ćamilovo shvatanje putopisa, za njega *mjesto* ima smisao ako ima *trajanje*, sam prostor je irelevantan (Borhes to negdje formuliše jednom rečenicom u kojoj kaže da je duhovni život čovjeka bez prostora sasvim moguć, ali bez vremena nije). Tome sad treba dodati onaj drugi zahtjev, za živim "ljudima": mada se tijesno vezuje za istoriju, Sijarić, koji o kamenju ruševina pored kojih prolazi sve zna, sve je naučio, nije istoričar, pogotovu ne arheolog, nego pisac. Vrijeme je za njega onoliko duboko koliko je stiglo da uobliči, da zapiše ljudsku sudbinu, mada ona može biti zapisana i u kamenu. Sjajan primjer za to je putopis o Lenjingradu, koji se zapravo isključivo bavi njemačkom opsadom Lenjingrada u II svjetskom ratu kao *vremenom*, i Peskarevskim grobljem na kojem su žrtve opsade sahranjene kao *mjestu*, i muzejom u njemu u kojem se, između ostalog, nalazi i dnevnik male Tanje Savičeve:

A ono što ovdje može da se pročita i što je napisala đaćka ruka, nije bio zadatak – nego je to jedno pismo od užasa. Pod taj se užas potpisala Tanja. Bila je učenica. I to što je stigla da napiše jedna učenica, čitamo danas kao knjigu.... A knjiga nije – nego je svega nekoliko riječi koje je đaće stavilo na papir. A tih nekoliko strašnih riječi, čitava su hronika o Savičima. Saviči su bili porodica, a Tanja je bila najmlađa. Bila je njihova učenica. I na listu iskinutom iz teke ostale su ovakve njene riječi: ·

”Ženja umrla 28. decembra u 12 časova i 30 minuta izjutra 1941.godine.

Bubuška umrla 25.januara u 3 časa izjutra 1942.godine.

Leka umrla 17. marta u 6 časova izjutra 1942.godine.

Deda Vasja umro 13. aprila u 2 časa noću 1942.godine.

Deda Lješa – 10. maja u 4 časa 1942.godine

Mama – 13. maja u 7 časova i 30 minuta izjutra 1942.godine”

Time se ova kratka hronika male lenjingradske učenice završava. To će i sama ona da napiše:

Savičevi umrli.

Umrli svi.

Ostala jedina Tanja.

Ali ni ona nije ostala – umrla je od gladi i danas leži u jednoj od mogila na ovom beskrajnom lenjingradskom groblju. A tu ih leži mnogo. Leži ih oko pola miliona! I to samo iz jednog grada – iz ovoga grada Lenjingrada, i samo iz jednog jedinog vremena: iz onih devetstotina dana. Prema njima stoji kip majke domovine. One za koju su svi oni pali. To je žena. Lice joj je zasjenjeno bolom. Jer majka je svih njih koji tu leže.

Naravno, ta je dječija sveščica bila poznata svijetu prije Ćamila, citirali su je i interpretirali novinari, istoričari, ali je svojim tekstom Ćamil Sijarić postao neke vrste počasni građanin toga grada, njegov najdraži gost. Jer je, istražujući stvari onako kako ih istražuje istoričar, podastirući ih pred očima čitaoca onako kako ih podastire reporter, pisao kao pisac koji uranja u tuđe sudbine, nestaje za trenutak u njima, da bi se vratio sa još jednim kamenom u grudima, dijelom one ruševine koja sadrži čovjekovu prošlost, a koja neprestano savija leđa pisca, ne dajući mu da se uspravi na

onaj način na koji se drugi, produktivni, "pozitivni", dobromisleći ljudi u životu uspravljaju.

Dok drugi veliki bosanski putopisac Alija Isaković zna stijenu i zemlju u kojoj se stijena razmekšala, zna travku i kišu koja ju je pošćropila, i oblak iz kojeg je potekla, Ćamil Sijarić zna ciglu, zna kamen u zidu i onaj izvađen iz razorenog zida, zna tvrđavu i raspored prostorija u tvrđavi, zna ko je u njima živio i kako se u njima živjelo. Zato u naslovima njegovih knjiga, i pojedinačnih tekstova, tako premoćno slove imena gradova i sama riječ "gradovi", jer samo za gradove se veće istorija, selo ne poznaje istoriju, priroda još manje.

Nije on bio putnik koji ide na putovanja da se raduje nepoznatom, ma da je i to hvalevrijedna putopisaćka pozicija. Poput Oldosa Hasklija (Aldous Huxley), koji je na putovanja nosio sa sobom kompletnu Britansku enciklopediju, Sijarić bi prethodno proučio sve što je mogao naći o mjestu prema kojem putuje. Ali je Haksli, takođe veliki pisac, ipak bio dokoni gospodin, dok je Ćamil morao trćati nazad svome radnom stolu u zgradi Radio-Sarajeva, svojoj rubrici "Zapisa", svojoj plaći od koje je živio prije nego što je mogao živjeti od pisanja, a to vrijeme je prilićno dugo potrajalo. Pri tom je bio spreman da uskoći sa svojim putopisom kad god mu neki od narućenih nije odgovarao. Nije tražio od saradnika neku veliku književnu umjetnost, ćak ni malu: tražio je isto što i od samog sebe: obaviještenost, istinitost, jasnoću, eventualno zanimljivost. Ali, on sam je bio isti onaj Ćamil koji je pisao one fantastićne pripovijetke, sa onom fantastićnom sposobnošću uranjanja u ljudsku sudbinu, onim fantastićnim jezikom koji je već sam po sebi bio umjetnićka kreacija najvišeg reda. Nije to od njih zahtijevao: to je samo od sebe išlo. Ne mora biti, ali može biti osobina genija, u svakom slućaju je sudbina književnih poštenjaka: da zane-
maruju,... ne primjećuju ono što su sobom, svojim bićem, iznutra donijeli, a insistiraju na onome što je uneseno spolja, na znanju, na iskustvu, na posmatranju, na "životu", a ne na "umjetnosti".

Bosanski putopisi Ćamilovi ne izdvajaju se nićim posebno od ostalih; tu su gradovi, tu je njihova prošlost, istorija, samo što su to gradovi prepuni istorije, a ta istorija je prepuna lica i nalićja, ili jednostavno likova koji i današnji lik odrećuju. Ali s obzirom na već pomenutu savjesnost i marljivost s kojom je svoju emisiju "Zapisa" vodio i razumljivo je da su svi ti gradovi tu, sadašnji i bivši, Ćamilovi putopisi su jedna mala enciklopedija bosanskih gradova.

Knjiga koja se svojim karakterom izdvaja među četiri objavljene knjige putopisa jeste "Oslobođeni Jasanovac", nastala kao rezultat strašnog iskustva: Sijarić je kao mladi partizanski oficir među prvima dospio na to strašno mjesto i napisao ovu strašnu knjigu. Detalji o ljudima koje spaljuju i o glasovima, zvukovima koje oni pri tom ispuštaju, i o ljudima koji u baraci te glasove slušaju čekajući da jedne od sljedećih noći i na njih dođe red, spadaju u scene epskog užasa kakvih je u literaturi malo:

Odsjev plamena vidio bi se na zidovima zgrada u logoru. Mi smo taj odsjev gledali kroz pukotine, kroz rupe na barakama. I slušali smo otud glasove: nikad čovjek nije čuo takve glasove! To više nisu bili ljudski glasovi, a ni životinjski.

Ništa živo ne ispušta iz sebe takve glasove kao što su bili oni koji su dolazili s druge strane Save, iz Gradine.

Nisu to bili pojedinačni glasovi, nego je to bilo mnoštvo glasova. Tužnih glasova. Ne znate kakvih glasova.

Takvih da od njih izludite!

A sve to trpe oni koji su ležali pokraj vas. Znate ih sve. Znate im imena. Znate odakle su i kakvi su. A sad su eto tamo... U onoj su vatri.

Odsjaj njenog plamena bljeska po zidovima...

Ovim tekstom, ovakvim tekstovima mogao je Sijarić da stekne reputaciju jednog jugoslovenskog Malapartea. Mogao je ali nije, jer je njegov temperament bio drugačiji, lirski, a njegov pogled u istoriju dublji, pružao se do davnih vremena, do samih mitskih korijena čovjekovih. I korijeni zla su isto tako duboki, iako ono možda nikad ranije nije planulo tako strašnim plamenom kao u ovoj sceni, u ovom vremenu. Želja za osvetom je elementarna ljudska potreba, ali zlo se zlom ne može ispraviti, a uopštavanje te želje u optužbu čitavog jednog naroda samo vodi u novo zlo. Svakako slučajno, ali simptomatično, imena Sijarićevih svjedoka jasenovačkog pakla, imena mučenika koje je on "intervjuisao" su hrvatska imena. Ivan Volner iz Zagreba navodno je pokušao da pobjegne iz logora u proljeće 1944: "Ivana Volnera donijeli su i položili ispred nas. Rečeno je da je uhvaćen pri bjekstvu. Držali su ga dugo pred nama, a mi smo stajali i čekali šta će dalje da bude... Niko nije mogao znati ni to odakle su ga ustaše donijeli zaklana. Jasno je da se iz logora nije moglo pobjeći...". Ante Bakotić je predvodio juriš logoraša na kapije logora 21. aprila kad se oko osamdeset njih na taj način spasilo. Među onima koji su, poslije oslo-

bođenja, došli da traže svoje mrtve, Đuro Antolić iz Banove Jaruge traži ženu Maricu i kćer Ivanku, Ivan Poslon iz Kraljeve Velike traži rodbinu i suseljanae, Marica Vlašić iz Plesna traži majku Miju.

Tamo su na Gradini, pobijeni i Sarajlije. Bilo ih je oko tri stotine šezdeset. Bili su skoro sve sami Muslimani. Iz Sarajeva ih je doveo Luburić". Zlo nije u nekom narodu, nego u mraku psihe, u Pandorinoj kutiji koja se otvara kad joj to okolnosti dopuste: "No jedne večeri vidjeli smo kako je jedan ustaša sav sretan. Izumi ljude čine sretnim. Jer oni su svjedočanstvo da čovjek može da stvori nešto što drugi ne mogu. Išao je ka jednoj grupi ustaša koja je stajala pred brijačnicom. Nosio je u ruci neki malj, i zašiljen kolac, dugačak jedno trideset santimetara. Bio sam blizu, pa sam čuo ovakve riječi: "gospodine zastavniče, mislim da sam uspio..." Podigao je šiljatu stranu koca uvis, okretao ga i pokazivao kao trgovac mušteriji svoju robu i uzviknuo ubijeden da je uspio: "Evo izuma!"

Kolac je išao od ruke do ruke, ali niko nije mogao da odgonetne šta ima da znači taj šiljati kočić. Njihova ga je šutnja nervirala. "Šta se bunite! Ovaj se oštri kraj zabode u bradu, a u ovaj tupi se udara kundakom od puške dokle kolac ne probode do mozga". Svaku primjedbu ugušivao je svojim ljutitim glasom: "Kako to da već jednom ne shvatite?"

Zbog ovakvih detalja Kurzio Malaparte je neko vrijeme smatran jednim od najznačajnijih evropskih pisaca. Poslije su ga zbog istih detalja smatrali lošim piscem, aranžerom užasa. Ko je htio da ga brani, morao je po njegovom djelu da traži lirske detalje kao protivtežu. Kod Ćamila Sijarića, putopisca starih razorenih gradova koji je zahvalan istoriji što nam je, na ovom tlu, makar i te razvaline sačuvala, lirski detalji preovlađuju. Njegov "Oslobođeni Jasenovac" ovako se završava: "Dani su majski. Godina je 1945. Putevima – kud god pogledate, prolaze vojske. Kraj rata je toliko blizu da prosto možete da ga vidite. Neko će se iz njega sretan vratiti. Neko lud. A neko... Sjetio sam se onog krvavog dječijeg siperčića sa patuljkom i pužem izvezenim crvenim koncem... Patuljak vodi za rogove puža... Ta se mala družina neće vratiti!

Maj je.

Trava je.

Prolaze odnekud jednako vojske. I sva ti je zemlja čudna – i kao da nije ona stara zemlja, nego neka nova, koja dolazi samo jednom, i samo s proljeća."